

Strejftog i Ginnerup-gravningernes historie

af Jens-Henrik Bech, Museet for Thy og V. Hanherred

I 1933 modtog Nationalmuseet en henvendelse fra en automobilejer, som forespurgte, om det var muligt for ham med sin nye bil at køre ind i oldtidsbyen Ginnerups gader! At der var noget bilisten havde misforstået, fik han efterfølgende besked om, men henvendelsen var et godt bevis for den opmærksomhed og interesse, som Nationalmuseets udgravninger ved Ginnerup i Thy i 1920'erne og 1930'erne var omgærdet med. På landsplan blev udgravningerne kendt gennem omtale i de større aviser, foredrag samt ved artikler i bl.a. årsskriftet Nationalmuseets Arbejdsmark (1928, 1930 og 1935). Ja, selv langt udenfor landets grænser vakte fundene stor opmærksomhed og lokalt gav det sig udtryk i oprettelsen af en forening til støtte for Nationalmuseets udgravninger i 1927, som Jytte Nielsen tidligere har berettet om i Sydthy Årbogen 1995.

Baggrunden for al den opmærksomhed var den enkle, at man ved Ginnerup for første gang herhjemme fandt velbevarede oldtidshuse, som i detaljer viste noget om, hvordan vore forfædre levede for 2000 år siden. Mest oplysende og med flest detaljer var de huse, som var nedbrændte enten ved ildspåsættelse eller ved et uheld, hvor en gnist fra det åbne ildsted havde antændt taget. I sådanne situationer gik tingene hurtigt, og næsten alt måtte lades tilbage. Husenes tykke græstørsvægge medvirkede dog til, at alt ikke gik op i luer, og ved husets sammenstyrtning blev der i flere tilfælde skabt en situation nærmest som ved brænding af trækul i en mile. Branden blev hæmmet ved den ringe tilgang til ilt, hvorved træ og andet organisk materiale forkullede. I den tilstand standsede al nedbrydning og fundene kunne i teorien holde sig i tusindvis af år, hvis husresterne da ellers forblev uforstyrrede. Det sørgede den langvarige jernalderbebyggelse på stedet i mange tilfælde for. Gentagne nedrivninger og genopbygninger af huse med græstørsvægge skabte

nemlig igennem flere hundrede år et så tykt kulturlag på stedet, at senere tiders pløjning kun kunne berøre den øverste del. Gemt i de tykke jordlag lå derfor de nedbrændte jernalderhuse ved Ginnerup og ventede på at give deres hemmeligheder fra sig. At der blev åbnet for dette arkæologiske skatkammer var noget af en tilfældighed.

Amtslæge Kjær tager affære

I museets arkiv ligger en kopi af et brev, som amtslæge Vilhelm Kjær, Hurup den 10. november 1916 sendte til Nationalmuseets 1. afdeling. Heri fortæller han, at han allerede i september samme år gennem museumsleder

Fig. 1. Arkæologen Hans Kjær Andersen, som forestod udgravningerne ved Ginnerup til sin død i 1932, var en ivrig sportsmand. Han var medstifter af, og fra 1919 formand for, Dansk Hockey-Union samt i en lang årrække medlem af Dansk Idræts-forbunds bestyrelse.

P.L.Hald i Thisted havde kontaktet inspektør Hans Kjær fra Nationalmuseet, som på det tidspunkt opholdt sig i Thisted. Anledningen var, at der hos gårdejer Jens Chr. Christensen i Ginnerup fra tid til anden blev pløjet på oldtidsfund. Blandt andet fandtes der regelmæssigt lerkar ”af hvilke nogle var optagne hele, men senere ødelagte ved at benyttes som Legetøj for Børnene”. Videre fortsætter Vilhelm Kjær :”I aftes meddelte Gårdejerens Søn, som synes mere interesseret i Sagen end Faderen, at en Del af Marken nu i Efteråret er pløjet, medens han var borte fra Hjemmet. I går var han gået over Pløjemarken og havde flere Steder set Lerkarskår ligge. Idag aflagde jeg et Besøg på Stedet. Det saas da, at der talrige Steder på Marken fandtes mørkere Pletter fra 1/2 - flere Meter i Diameter med øjensynlig kulblandet Muld. – I flere af disse Brandpletter var der opløjet haandstore Sten og mellem disse laa Skaar. – Jeg opsamlede disse på forskellige Steder og indsender dem hermed tillige med en Prøve af den kulblandede Jord.”

I brevet til Nationalmuseet skriver V. Kjær endvidere: ”Da jeg formoder at Sagen har Interesse for Museet, opnaaede jeg Løfte om, at Museet naar somhelst kan undersøge og grave der, dog kun indtil April, da der saa skal saas Rodfrugt, og Ejeren saa ikke ønsker, at der graves....”.

Den 16. november 1916 svarede Nationalmuseets direktør Sophus Müller bl.a. :

”Jeg takker meget for Deres godhedsfulde Skrivelse af 11. ds. og for Fremsendelsen af de hermed tilbagefølgende Skaar . – De antager fuldstændig rigtigt, at Skårene hidrøre fra en Boplads, mulig tillige fra Grave fra romersk Tid. – De er alle af sædvanlig Art (+ et Brudstykke af en moderne Teglsten). En Gravning på saadan en Plads er imidlertid en meget vidtløftig Sag, som forud må undersøges nøje. – Nu for Tiden kan Sagen ikke optages til Behandling; den maa henligge, til der ad Aare paany bliver Brakmark. – Den skal blive opført paa vor Erindringsliste. Deres ærbødige & forbundne Sophus Müller.”

De til Nationalmuseet fremsendte og nu returnerede skår indgik senere sammen med

jordprøven med den kulblandede jord i Thisted Museums samlinger, hvor det er indført under nr. 2227, som et vidnesbyrd om de første fund fra Ginnerup.

Hans Kjær tager tråden op

Selvom direktøren for Nationalmuseet i 1916 således satte sagen lidt i venteposition, kan vi af en avisartikel i Thisted Amtstidende fra september 1921 om ”Det store Oldtidsfund i Sydthy” forstå, at sagen i de forløbne år ikke var gået helt i glemmebogen. I flere omgange havde den nyudnævnte inspektør ved Nationalmuseet, Hans Kjær (fig. 1), nemlig været i Ginnerup og foretaget mindre prøvegravninger uden dog at finde noget, som for alvor afslørede stedets muligheder. At interessen dog var vakt på landets store museum, og at man gerne så materialet fra Ginnerup forøget, var grunden til at Hans Kjær også i 1921 kom til Thy. Det fremgår af artiklen i Thisted Amtstidende, at man dette år var ved at være på rette spor, idet Kjær overfor bladets medarbejder blandt andet fortæller, hvorledes de om lørdagen lige under pløjelaget var stødt paa en omvæltet lervæg fra et oldtidshus fra tiden omkring Kristi fødsel. Vægstykket var ornamenteret med fire parallelle streger i et rektangel på 80x90 cm og var det første af sin art i landet (fig. 2). At væggen senere af Kjær blev omtolket til at være et ornamenteret ildsted er mindre væsentlig i betragtning af, at man umiddelbart under ildstedet fandt de velbevarede rester af et ældre hus.

Hans Kjær beskriver overfor journalisten, at det var tydeligt at se, at dette hus var nedbrændt ”.... der har været en saa voldsom hede, at selv Potteskår var smeltede.” Artiklen afsluttes med, at Hans Kjær til journalisten siger, at en så stor plads som den ved Ginnerup er vanskelig at have med at gøre. ”... det er ikke let at grave 150 Meter igennem, men jeg maa sige, at jeg hidtil har haft held med mig. I dag, Onsdag, slutter vi af for denne Gang, men til næste Aar vil vi sikkert komme længere frem”.

Denne udtalelse viste sig at være lidt af en underdrivelse, for Hans Kjær havde virkelig heldet med sig det følgende år.

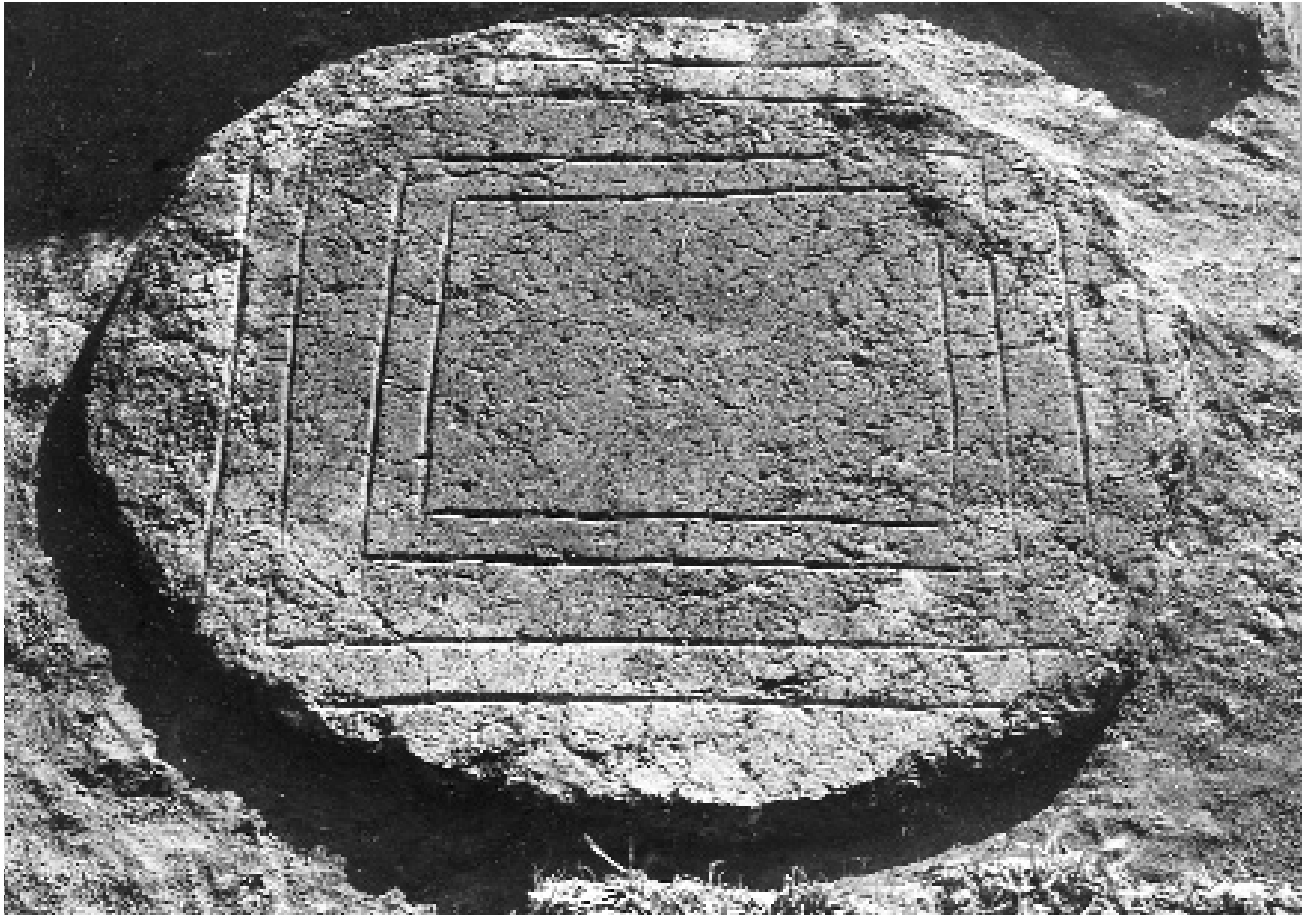

Fig. 2. Ornamenteret ildsted fra Ginnerup afdækket i 1921.

Brandtomten Ginnerup hus A

Da efteråret 1922 oprandt, var Hans Kjær tilbage i Ginnerup og tog med sine hjælpere fat, hvor de slap året før.

Lige under ildstedet fra forrige år dukkede nu rester af væggen til det nedbrændte hus op og ved at følge denne, kunne hele huset afdækkes. Det viste sig at være orienteret Ø-V, 14,7 m langt og med en indvendig bredde på gennemsnitligt 4 m (fig. 3). Som Hans Kjær bemærkede det i sin fremlæggelse af fundet i det første nummer af årsskriftet *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* (1928), var huset i længden som et lidt gammeldags stuehus på landet, men afgjort smallere. Fundene i brandtomten henføres til romersk jernalder, antagelig første århundrede efter Kristi fødsel.

Indgang i huset var markeret med en brolægning midt på husets nordre langside (fig. 4). Den var 1 m bred med større sten yderst og et midterparti med sten af knytnævestørrelse.

Indefter fulgte en tærskel sat af større kantstillede sten. Indenfor var der igen nogle større, flade sten, som lå, hvor gulvet var mest udsat for slid.

Inde i huset kunne man se, at væggene havde været lerklædte og bygget op omkring en vidjefletning.

I de bevarede stykker af dette vægpanel var der klare spor efter, at det op til 7 gange havde været udbedret ved påsmøring af nyt ler. Ikke nok med det, men væggene havde også været hvidtede. I stedet for en lerfarvet overflade, tilførte de hvidtede vægge husets indre mere lys. At væggene havde været mindst 1,5 meter høje, kunne Kjær ydermere slutte sig til ud fra højden af et stort forrådskar, som havde stået i sydvesthjørnet af huset. Det var nemlig 1,25 m højt, og da der ovenover dette må have været så meget plads, at man kunne komme noget ned i karret, må væggen have været mindst 1,5 m høj. Herfra er der ikke langt til at formode, at

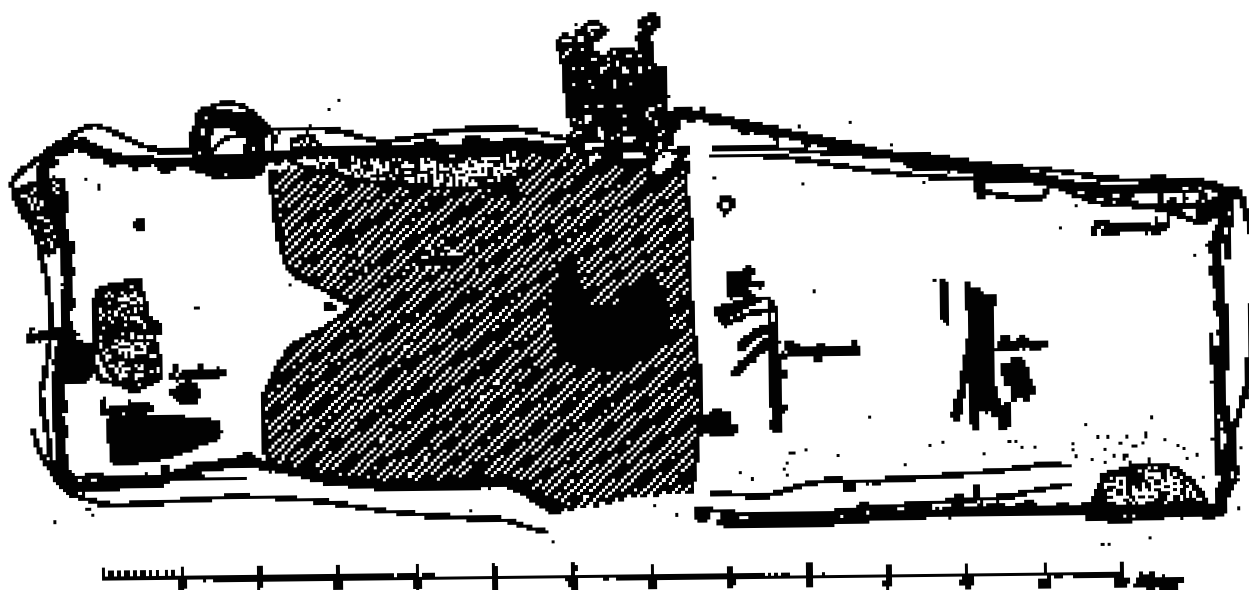

Fig. 3. Grundplanen af det første udgravede hus fra Ginnerup bragt i det allerførste nummer af årsskriftet Fra Nationalmuseets Arbejdsmark (1928). At man fra Nationalmuseets side tillagde fundene i Ginnerup stor betydning kan måske også aflæses af, at årsskriftet indledtes med Hans Kjærs artikel. Bemærk det ornamenterede ildsted over husets nordlige væglinie.

man kunne stå oprejst, når man var kommet ind af døren.

Fra indgangen trådte man ind på lergulvet, som optog det meste af husets vestende og var skarpt afgrænset mod øst, hvor en anden afdeling af huset med faststampet jordgulv tydeligvis begyndte. Selv om der ikke kunne skaffes beviser for funktionen af denne del af huset, kan der næppe være tvivl om, at den har tjent som stald eller lo.

På lergulvet, lige indenfor indgangen, fandt man husets ildsted - endnu ifølge Kjærs tolkning med noget af trækullet fra det sidste bål liggende på plads.

I husets vestende fandtes flere lerkar heriblandt det store forrådskar omtalt ovenfor. Det var gået i omkring 600 større og mindre stykker og blev med indsats fra Nationalmuseets konservator G. Rosenberg sat sammen til et meget flot kar, som dengang rangerede som Nordeuropas hidtil største lerkar (fig. 5). Karrets sider var op til 3 cm tykke, medens bunden derimod var relativ tynd, hvilket fik Hans Kjær til at konkludere, at det ikke var lavet for at kunne flyttes. De tre hanke på overdelen havde

derfor kun været til pynt. Forrådskaret indeholdt forkullet havre, som kunne udtages gennem det lille hul nær bunden. Med andre ord, har karret tjent som kornbeholder, en silo i miniformat til forråd eller anvendelse i den daglige husholdning. At man også spiste havre dengang, og ikke blot anvendte det til foder, argumenterede Hans Kjær for ved at citere den romerske historiker Plinius, som berettede, at germanerne dyrkede havre og spiste den. Det har vel været i form af havregrød eller havrekage. At man herhjemme i århundrederne efter Kristi fødsel i høj grad også anvendte forskellige sorter af byg har senere tiders undersøgelser af brændte kornafgrøder dog også vist.

Lige op til det store forrådskar fandtes rester af en svær lerbænk, knap 30 cm høj, hvorpå der var rester af en stor flad lerbekker, nærmest af trugform, hvilket fik Hans Kjær til at gætte på, at det nok var resterne af dejtruget, de havde fundet. De to andre lerkar, som stod tæt ved, kunne have indeholdt vand, mælk eller lignende. Utvivlsomt var denne allervestlige del af huset jernalderhusmoderens afdeling.

Omtrent midt i østenden af huset dukkede

under fremgravningen adskillige forkullede rafter og andet op, der af Hans Kjær blev tolket, som dele af det indstyrkede tag. Der var tale om en snes tætliggende rafter 3-8 cm i tykkelse, de fleste afkvistede og af lindetræ, som lå på tværs af husets længderetning. Fastgjort til rafterne var bevaret et tæppe af strå og græs, sammenholdt og sammensyet med snoede halmsimer (fig. 6). Det hele var så velbevaret, at det blev optaget i en jordblok og transporteret til København for nærmere undersøgelse. Her kunne botanikeren Knud Jessen ved den minutiøse frempræparering af fundet på Nationalmuseet påvise talrige småkviste og bladbærende skud af lyng, tyttebær og krybende pil. Det blev tolket som rester efter lyngtørv, der havde ligget ovenpå rafterne og strå- og græstæppet og udgjort den egentlige tagbeklædning.

Så mange detaljer om jernalderhusets udseende var ikke tidligere set i hele Nordeuropa. Det var intet mindre end en gedigen arkæologisk sensation, som i 1922 lagde grunden til mange års fortsatte udgravninger ved Ginne-
rup.

Som Hans Kjær formulerede det i 1928, skulle dette første hus fra Ginnerup imidlertid vise sig at være langt bedre end flere af de senere udgravede huse på pladsen, hvilket både var heldigt og uheldigt. Heldigt fordi det satte skub i de fortsatte gravninger, men knap så heldigt, at man i 1922 naturligvis var uden erfaring i udgravningen og tolkningen af den slags fund. Den faglige beskedenhed, som Kjær lægger for dagen i fremlæggelsen af fundet i 1928, er der ingen grund til, da tolkningen af huset kun på enkelte punkter kan suppleres

Fig. 4. Indgangsbrolægningen i det første jernalderhus fra Ginnerup. Billedet opbevares i arkivet på Museet for Thy og Vester Hanherred og bærer en lille påhæftet seddel med den mangeårige museumsleder P. L. Halds karakteristiske håndskrift.

med baggrund i vore dages viden. Huset havde ifølge Kjær lerklinede ydervægge, hvad næppe holder stik. I stedet har det været omgivet af en 1 m bred græstørsvæg, hvilket en detalje i udformningen af indgangsbrolægningen fig. 4 viser. Det fint udførte midterparti med de nævestore sten er nemlig karakteristisk for stenlægninger i den lille forstue eller entré, som dannes, hvor huset indgang førte igennem tørvevæggen. Udgravningsfeltets størrelse taget i betragtning var det dog meget forklarligt, at udgraverne ikke bemærkede tørvevæggen. Først hvis man også havde afdækket et større område hele vejen udenom, ville man nemlig have haft muligheder for at erkende dette. Allerede i 1924 blev de første tørvevægge da også fundet på denne måde.

Samtidig virker ildstedet eller bålstedet i huset noget malplaceret. Det burde have ligget et par meter længere mod vest, midt i husets vestdel og ikke lige indenfor indgangsdøren med den færdsel og træk fra døren dette måtte have medført. Desuden havde ildstedet heller intet stenunderlag, som var den normale måde at skabe sig en ekstra varmeeffekt på i ældre jernalders beboelseshuse. Hvordan denne afvigelse fra det normale skal forklares, må stå som et åbent spørgsmål.

Et foredrag i London

I et foredrag som Hans Kjær holdt i London under en international kongres den 3. august 1932, og som samme dag blev aftrykt som kronik i Berlingske Tidende, fortæller han om "Det Danske Hus – den danske Landsby ved Kristi Fødsels Tid". Her opsummeres blandt andet resultaterne fra mere end 10 års gravninger ved Ginnerup. I alt var nu 12 huse nærmere undersøgt og mindst 50 påtruffet. Selve bebyggelsen havde en udstrækning over et område på mindst 100 x 550 m og var en regulær landsby med mange samtidige gårde. Det sidste var en meget vigtig erkendelse, som for første gang bragte landsbyens historie i Danmark helt tilbage til omkring Kristi fødsel.

At man i dag kalder jernalderboplads med op til 2 m tykke kulturlag for byhøje, skyldes ligeledes Hans Kjær, som i sit London foredrag

Fig. 5. Den over 1 meter høje kornsilo fra jernalderhuset.

konstaterer, at der ved Ginnerup er tale om en "tøll", altså en byhøj, som man benævner bytomtene i orienten. Når Hans Kjær i det hele taget fandt på at hæfte betegnelsen byhøje på jernalderbopladsene i Thy, hang det givetvis sammen med hans nære kendskab til arkæologien i den nære orient. Denne del af verden blev desværre også Kjærs sidste virkested, da han få måneder efter sit foredrag i London døde under udgravninger af byhøjen Shilo i Palæstina kun 59 år gammel.

Til generalforsamling i Hurup

Andre medarbejdere ved Nationalmuseet tog nu over, hvor Hans Kjær slap. Den næsten nyudnævnte leder af Nationalmuseets afdeling for Danmarks Oldtid, Johannes Brøndsted, og professor Gudmund Hatt var således i Thy i

1933, hvor der både blev gravet i foråret og i efteråret. Om aftenen den 10. april afholdt den lokale forening "til Fremme af Undersøgelsen af Oldtidsbebyggelsen ved Ginnerup" generalforsamling, og for de fremmødte halvt hundrede tilhørere på Missionshotellet i Hurup holdt både Brøndsted og Hatt et foredrag om fundene i Ginnerup. Af et meget detaljeret referat i Thisted Amtstidende dagen efter fornemmer man det indtryk, den lokale interesse havde gjort på to arkæologer. Gudmund Hatt udtalte således "at intet steds havde han truffet en så levende arkæologisk interesse som her, og det skyldes vel egenskaber hos befolkningen, men sikkert også museumsinspektør Hans Kjær, som havde forstået af gøre arkæologien interessant". Hatt fortsatte derefter: "Ginnerups arkæologiske betydning blev jo til i 1922, da inspektør Kjær fandt det første hus på Ginnerupbopladsen. Jeg havde den Lykke at være der dengang, og jeg sagde til ham, at det var det bedste fund, jeg havde set, og det står jeg ved i dag. Jeg har set adskillige hustomter siden, men det første er stadig enestående".

Romerske mønter i Ginnerup

Igennem tre udgravningskampagner i årene 1933-34 lykkedes det Gudmund Hatt og Johs. Brøndsted at undersøge en halv snes nye huse, der stadig på flere felter gav nye detaljer fra sig. Noget helt nyt var dog fundet af en skat af romerske mønter gemt i gulvet i et mindre hus med et gulvareal på kun 7 x 4 m. Bag ildstedet, i underkanten af lergulvet lå i alt 24 sølvmønter og én guldmønt. Den yngste mønt var slået 74 e. Kr. under kejser Vespasian, hvorfor det formodes, at skatten blev begravet inden udgangen på det første århundrede.

Romerske mønter har ikke været brugt som gangbar mønt i datidens Thy, men har alene ved metallet, sølv og guld, repræsenteret en stor værdi. Fundet vidner i øvrigt om, at nok var man langt væk fra tidens stormagt, romerriget, men kontakter dertil eksisterede i høj grad.

I dag godt 70 år efter afslutningen af Nationalmuseets gravninger ved Ginnerup fascinerer og fængsler fundene fra dengang endnu med deres mange detaljer om dagliglivet i jernalde-

Fig. 6. Næsten 2000 år gamle forkullede rafter med tæppe af strå og græs sammenholdt med en syning af snoede halmsimer fra det første jernalderhus.

rens Thy. At der stadig er plads til overraskelser, vidner nedenstående sandfærdige beretning om, som skal afslutte dette strejftog i Ginnerupgravningernes historie.

Under oprydning eller flytning af fund på Nationalmuseets magasin dukkede der i 1973 nogle hidtil ukendte mønter fra Ginnerup op, som ingen tidligere havde været opmærksomme på. De blev straks sendt til museets konserveringsafdeling, hvorefter alle syntes at have glemt alt om dem. Først godt 30 år senere gen fandt en specialestuderende fra Aarhus Universitet dem igen og kunne nu lade dem indgå i sin afhandling om romerske denarfund fra Jylland. Alt tyder på at mønterne har tilhørt den tidligere udgravede møntskat, og med dette må den gamle sandhed om, at man altid kan gøre nye fund på museerne, nok siges at være bekræftet.